

I. KOPERNICKI ȘI ÎNCEPUTURILE PREOCUPĂRILOR DE MORFOLOGIE ÎN ȘTIINȚA MEDICALĂ ROMÂNEASCĂ

dr. St. Schwann, dr. G. Brătescu

Istoriografia medicală românească s-a ocupat relativ puțin de doctorul I. *Kopernicki*. Victor *Gomoiu* a concentrat în câteva rânduri tot ce se cunoaște la noi cu privire la biografia acestui savant, în prețiosul său *Repertor de medici, farmaciști, veterinari*.

Iatroistoriograful nostru n-au cunoscut însă importanța operei acestui savant în contextul științei polneze și valoarea lucrărilor sale din domeniul anatomiei normale și patologice, antropologiei, etnografiei și lingvisticii (1).

Izidor *Kopernicki* s-a născut la 17 aprilie 1825, într-o familie poloneză, în localitatea Cijovka din gubernia Kiev. A luat bacalaureatul la Vinnița în 1844, după care s-a înscris la nou înființata facultate de medicină din Kiev, frecventată de mulți studenți de origine poloneză, unde în 1849 a dobândit diploma de medic „*cum eximia laude*”.

Intrucit în facultate primise o bursă din partea statului, *Kopernicki* a fost obligat ca, după absolvire, să servească timp de opt ani în cadrul serviciului sanitar al armatei ruse. La începutul războiului ruso-turc a însoțit trupele de pe frontul dunărean, funcționând o vreme la ambulanța stabilită lângă Oltenița. Acesta a fost primul contact al lui *Koperniczki* cu ținuturile românești. În 1854 îl găsim pe câmpul de luptă din Crimeea, unde lucrează câteva luni în apropierea marelui *Pirogov*. În cei opt ani cât a durat stagiul său militar nu a renunțat însă la preocupările științifice-anatomice.

Ni s-a păstrat și o mărturie despre trecerea lui prin România în 1853, un articol despre apele minerale din principatul Moldovei, apărut în 1855 într-o revistă medicală poloneză (2). Ca material documentar de bază a folosit cartea lui A. *Fătu* „Descrierea și întrebuințarea apei simple și a apelor minerale din Moldova” tipărită la Iași, în 1851.

În 1858 și-a susținut teza de doctorat în medicină cu o lucrare despre craniile slavilor. Interesul său pentru cercetările antropologice de amploare începea să se vădească de pe atunci. De altfel, cu un an înainte i se încredinșase funcția de prosector la Institutul de anatomie al Universității din Kiev.

Pregătirea și izbucnirea insurecției poloneze nu l-a lăsat indiferent pe tânărul savant, care participă cu ardoare la activitatea cercurilor conspirative.

Înfringerea insurecției l-a silit să se expatrieze. Poliția austriacă îl internă-tează la Königrätz, de unde fiind eliberat, pleacă la Paris. Aici face cunoștință cu celebrul anatomist și antropolog Paul Broca, a cărui prețuire a constituit pentru el un imbold deosebit în cariera sa științifică ulterioară. După câteva luni, *Koperniczki* merge la Belgrad. Ambasadorul țarist a avut însă grijă să pretindă autorităților sârbești să nu tolereze prezența „periculosului revoluționar polonez”. Din această grea situație a putut ieși numai datorită angajării sale ca preparator la Muzeul de anatomie de pe lângă Școala națională de medicină și farmacie din România.

La sfatul unui prieten informat despre intenția lui *Davila*, de a da am-ploare muzeului amintit, *Koperniczki* l-a scris directorului Școlii de medicină din București, oferindu-și serviciile. La scurt timp după aceasta a primit de la *Davila* nu numai un răspuns telegrafic afirmativ, dar și bani de drum. Ne aflăm în preajma înființării Facultății de medicină din București, și *Davila* se străduia să asigure acestei instituții de învățămînt superior un corp profesoral cît mai competent și o dotare cît mai corespunzătoare.

Koperniczki s-a grăbit să vină la București, unde a încheiat cu autoritățile române un contract, se pare pe patru ani, pentru funcția de preparator al Muzeului Școlii de medicină. Ordinul de numire a fost semnat la 12 decembrie 1864, urmînd ca noul preparator să intre în funcție din ziua de 1 ianuarie 1865 (3). Dar încă de la 19 decembrie, *Davila* a cerut Ministerului Instrucțiunii Publice să intervină pe lângă Eforia spitalelor civile, ca aceasta să-i pună la dispoziție instrumentarul necesar, pînă vor sosi materialele comandate după indicațiile lui *Koperniczki* (4).

De notat că retribuția lui *Koperniczki*, de 1500 lei pe lună, era de departe cea mai ridicată din întregul stat de salarii al Școlii de medicină, depășind dublul salariului oricăruia dintre profesori (5).

Perioada bucureșteană a vieții lui *Koperniczki* a fost una din cele mai calme și mai îndestulate. Mai ales în primii ani de ședere în România, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, *Koperniczki* s-a bucurat de solici-tudinea cercurilor științifice medicale. De altfel și în fruntea serviciului sani-tar al țării se găsea tot un polonez, doctorul Theofil Glück.

Koperniczki nu a făcut parte niciodată din corpul didactic propriu-zis al școlii de medicină sau, mai tirziu, al Facultății. El nu a predat decî cursuri și nici nu a îndrumat lucrările practice ale studenților. Misiunea lui s-a limi-tat la prepararea pieselor de anatomie normală și patologică umană și com-parată, pentru muzeul pe care *Davila* îl înființase încă în 1855 în cadrul Școlii ostășești de chirurgie de la Mihai Vodă. Ulterior, muzeul a fost mutat în clădirea noului Spital Militar (6).

Dar muzeul avea să dobîndească o dezvoltare excepțională atît în ce privește numărul cît și valoarea științifică a exponatelor abia o dată cu numi-rea lui *Koperniczki* în postul de preparator. La 2 februarie 1865, deci numai la o lună după ce acesta își luase funcția în primire, *Davila* a solicitat o subven-ție pentru închirierea unui local mai central, deoarece Spitalul Militar era si-tuat prea departe ca elevii în medicină „să profiteze” fără dificultate de mu-zeul școlii. Peste câteva luni, colecțiile aveau să fie într-adevăr instalate în cinci camere din localul administrației Eforiei Spitalelor Civile (7).

În noiembrie 1866, un incendiu a distrus sălile de disecție amenajate în incinta spitalului Colțea. La insistențele lui *Davila*, care se număra printre efori, Eforia a început, în anul următor, construirea unui local special destinat catedrelor de anatomie normală și patologică, incluzând amfiteatre, prosectura și săli de muzeu (8). Este de presupus că doctorul *Kopernicki* a avut un rol important la elaborarea planurilor noului „așezământ anatomic” de la spitalul Colțea. Nu pare de aceea de loc întâmplător că tocmai el este autorul unei broșuri, prin care opinia publică era încunoștințată despre însemnătaea acestui așezământ.

La 24 iulie 1867, deci în perioada în care la Colțea se desfășurau cu febrilitate lucrările de construcție, *Kopernicki* a cerut un concediu de 3—4 luni, pentru a întreprinde o călătorie științifică peste hotare, cu scopul „de a cunoaște capodoperele anatomice” aflate la Expoziția Universală de la Paris, de a vizita muzeele și catedrele de anatomie din Franța, Anglia și eventual din Olanda și Belgia, de a asista la lecții și demonstrații practice în diverse universități germane și de a studia la Viena metodele de preparare anatomică ale profesorului *Hyrll*. *Kopernicki* își exprima speranța că această călătorie științifică va fi de un oarecare folos „și pentru învățămîntul practic al anatomiei la viitoarea Facultate de medicină din București”. La recomandarea lui *Davila*, Ministerul Instrucțiunii a acordat concediul solicitat și a admis cererea lui *Kopernicki* ca de timpul cit avea să lipsească din țară să se țină seamă la prelungirea contractului său cu statul român, contract ce urma să expire în anul următor (9).

Cu prilejul acestei călătorii, savantul a reînnoit legăturile cu cercurile științifice din occidentul Europei și în special, cu antropologii francezi. El participă la Paris la cel de al V-lea Congres internațional de antropologie și prezintă, așa cum relatează o publicație editată de medicii polonezi stabiliți în capitala Franței „un craniometru de concepție proprie, apreciat de cei prezenți ca fiind foarte practic” (10). Aparatul fusese imaginat și confecționat de *Kopernicki* în timpul șederii sale la București. La 21 septembrie 1867, a devenit membru corespondent al Societății de antropologie din Paris.

În aceeași perioadă, *Kopernicki* este ales membru și al Societății medicilor polonezi din Paris. În ședința de la 5 octombrie a acestei asociații, el a prezentat „un foarte interesant caz de transpoziție completă a aparatului circulator, constatată la un copil de câteva luni, în prosectura de la București”.

Călătoria efectuată de *Kopernicki* în 1867 s-a dovedit a fi plină de învățăminte. Aceasta rezultă și din tipăritura sa „*Quelques mots sur le nouvel établissement anatomique de l'Hôpital Colza*”, unde abundă comparațiile cu instituțiile similare din Europa apuseană, făcînd totodată numeroase propuneri de îmbunătățire a așezămîntului de la Colțea pe baza celor văzute peste hotare.

Broșura lui *Kopernicki* privitoare la „așezămîntul anatomic” de la Colțea avea, de fapt, un caracter polemic. Publicația urmărea să contribuie la spulberarea învinuirilor nedrepte aduse lui *Davila* de multiplii săi dușmani.

În scrierea sa, *Kopernicki* ne poartă prin noua sală de autopsii și de disecții, prin noul amfiteatru de anatomie, capabil să adăpostească în cele mai bune condiții pînă la 150 de auditori, prin muzeul de anatomie fiziologică și prin cel de anatomie patologică și comparată.

Alături se află o sală în care preparatorii puteau să lucreze liniștit și comod 4—6 ore și chiar mai mult, fără întrerupere și fără să se resimtă de pe urma unui asemenea efort. Notația constituie un indiciu asupra modului cum înțelegea savantul să-și facă datoria pe linie profesională.

Concepțiile științifice înaintate ale lui *Kopernicki* se văd și în propunerea ca sălile de la ultimul etaj al noii clădiri să fie afectate provizoriu unui laborator de fiziologie, pînă cînd se va putea amenaja un adevărat institut anatomo-fiziologic.

În laboratorul său din „așezămîntul“ de la Colțea, *Kopernicki* a executat sute și sute de preparate necesare studiului anatomiei normale și patologice, al zoologiei și anatomiei comparate, al histologiei și chiar al fiziologiei. Pe lângă elevii școlilor de medicină umană și veterinară, de multe ori aceste preparate erau cercetate și de studenții primei noastre școli de arte frumoase. În muzeul de anatomie al Institutului de medicină și farmacie din București, ca și în colecția Institutului de anatomie patologică „Victor Babeș“ mai figurează cîteva preparate pe care *Kopernicki* le-a executat acum aproape un secol.

După 1867, savantul a continuat legăturile sale cu forurile științifice din Europa. Astfel, la ședința din 7 decembrie 1871, au putut fi prezentate la Societatea de Antropologie din Paris preparatele recoltate de *Kopernicki* din prosectura de la Colțea: organe și bucăți de piele provenind de la un negru și de la alte persoane. La 18 iunie 1872, *Broca* prezintă membrilor societății alte piese anatomice primite de la *Kopernicki*. Este vorba de trei mase cerebrale, prelevate de la cadavre autopsiate, desigur tot la Colțea (11).

În timpul șederii sale la București, savantul a întreprins cercetări aprofundate asupra caracterelor antropologice ale diferitelor naționalități, cît și studii etnografice. Astfel, la 15 martie 1870, a prezentat la Societatea antropologică din Londra a comunicare, în colaborare cu J. Bernard *Davis*, asupra scapetilor stabiliți la Iași, Galați și București, unde se ocupau cu birjăria. Autorii fac istoricul sectei religioase căreia îi aparțineau aceștia, desoriu automutilările pe care secta le impunea membrilor și se ocupă de moravurile acestora. Textul era însoțit de fotografii (12).

În 1872 apare într-o revistă antropologică de prestigiu, editată la Braunschweig, celebrul studiu al lui *Kopernicki* despre structura craniilor țiganilor (13). În introducere se arată că materialul prezentat constituie rezultatul a cinci ani de cercetări stăruitoare. Pentru documentare, autorul a folosit și monografia lui Mihail *Koçálniceanu* „Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue de Cigains“, tipărită la Berlin în 1837. Unele din craniile studiate i-au fost furnizate lui *Kopernicki* de doctorul S. H. *Scheiber*. Lucrarea a fost distinsă în 1874 cu premiul Godard al Societății de antropologie din Paris.

O altă cercetare mult apreciată a lui *Kopernicki*, din aceeași epocă, a fost studiul său asupra craniilor bulgarilor, apărut în 1875, deci după ce autorul părăsise țara noastră. Investigațiile lui *Kopernicki* au constituit un stimulent pentru prietenul său bucureștean *Scheiber*, care a făcut în 1873 o comunicare pe o temă similară la Societatea antropologică din Berlin. Lucrarea medicului polonez a rămas însă clasică în materie de craniologie bulgară (14).

Kopernicki a efectuat cercetări antropologice și asupra craniilor românești. În studiile sale, figurează tabele antropometrice cu date comparative pentru români și persoane de alte naționalități. Într-o notă de subsol la articolul din *Archiv für Anthropologie* (la p. 287) se precizează că trimisese profesorului Giustiniano *Nicolucci*, de la Neapole, un material conținînd observații asupra a 37 crani de români.

În ultimii ani de ședere la București, el s-a interesat asiduu de posibilitatea ocupării unei catedre la Universitatea din Cracovia. În arhivele noastre am găsit documente care arată că, atît în vara lui 1869, cît și în cea a lui 1871, *Kopernicki* și-a făcut concediul în străinătate (15). De fiecare dată el a fost în Po-

lonia. În 1869, a participat la primul Congres al medicilor și naturaliștilor polonezi organizat la Cracovia.

Kopernicki a expediat la Cracovia, înainte de plecarea din București, o serie de piese și mulaje care au figurat la expoziția deschisă cu ocazia Congresului. Aceste exponate i-au adus savantului cea mai importantă distincție acordată de comitetul organizator și au fost semnalate elogios în presă (16).

Termenul de expirare a contractului lui *Kopernicki* cu guvernul român se apropia, ba chiar a fost depășit, fără ca stăruințele savantului și ale unor prieteni să fie încununată de succes: organele administrative și cercurile politice influente din Polonia de sub stăpînirea austriacă se împotriveau sistematic admiterii lui *Kopernicki* în corpul didactic al Universității Jagellone. Explicația este, așa cum arată *Godycki*, că, încă din 1863, el căpătase meritata faimă de a împărtăși convingeri sociale prea îndrăznețe.

În noiembrie 1869, îndată după deschiderea Facultății de medicină din București, Consiliul profesoral a cerut ca vechea Școală de medicină să-și pună la dispoziție muzeul și amfiteatrul de anatomie de la spitalul Colțea, precum și alte amenajări de interes didactic, împreună cu personalul respectiv (17). Cererea a fost aprobată, și astfel *Kopernicki*, fără să facă parte propriu-zis din personalul facultății (căci a continuat să fie salarizat prin intermediul Școlii de medicină, atîta vreme cît aceasta a mai subsistat, iar apoi de Ministerul Instrucțiunii Publice), a lucrat în cadrul noii instituții de învățămînt superior medical. Aparent nu se schimbase nimic, dar conducerea facultății se dovedea incapabilă să asigure buna funcționare a muzeului. Este de ajuns să semnalăm că, în vara lui 1870, muzeul a rămas fără om de serviciu, întrucît nu exista nici un paragraf bugetar pentru un asemenea post" (18). Munca lui *Kopernicki* devenea în noile condiții tot mai anevoioasă, tot mai lipsită de perspectivă.

Deși din patrie nu venea nici o veste încurajatoare în ceea ce privește obținerea unei catedre universitare, el părăsește Bucureștii în primăvara lui 1872 (19). Colecțiile pe care le îmbogățise cu atîta rîvnă au rămas în grija doctorului Ștefan Măcescu.

La Cracovia, *Kopernicki* s-a lovit de rezistența inflexibilă a cercurilor conservatoare care, nu puteau admite că un savant cu vederi radicale să devină mentor al studențimii.

În 1876 și-a susținut teza de doctorat în antropologie, iar peste doi ani a obținut titlul de agregat în această disciplină, primind, în sfîrșit, un post în cadrul universității. Salariul era însă atît de mic, încît principala sursă de cîștig a rămas pentru el munca de practician într-o stațiune balneară.

Facultatea de medicină din Cracovia a stăruit să fie numit profesor universitar, făcînd și o propunere formală în acest sens, care a fost admisă de organele administrative locale. Cu acest prilej, *Kopernicki* a donat Universității Jagellone neprețuita sa colecție antropologică, constînd din craniile fosile și contemporane, schelete de antropoide, fotografii, desene, instrumentar și o bibliotecă de specialitate.

Dar autoritățile superioare din Viena au anunțat universitatea că nu aprobă nici numirea lui *Kopernicki*, nici acceptarea donației lui. Cu sănătatea zdruncinată mai de mult, el nu și-a putut reveni de pe urma acestei groaznice lovituri morale. La 24 septembrie 1891 a încetat din viață.

Moștenirea științifică a lui *Kopernicki* este impunătoare. Studiile sale privind craniile slavilor răsăriteni și apuseni reprezintă opere fundamentale, ca și monografiile despre tipurile fizice ale diferitelor populații poloneze contemporane. Mult apreciate au fost și cercetările pe care le-a întreprins în legătură cu etnogeneza țiganilor și a seminței Aino.

Eminentul savant a fost și un animator neobosit al vieții științifice poloneze.

A fost membru a numeroase societăți științifice din Paris, Londra, Berlin, Viena, Bruxelles, Florența etc. În februarie 1880 i s-a înmănat în cadru festiv, la Cracovia, decorația românească „Bene Merenti”, instituită de curând pentru recunoașterea meritelor culturale (1). Bănuim că *Davila* nu a fost străin de acest gest de grațitudine.

Pentru mișcarea științifică medicală românească ce se încheagă atunci la noi nu a fost indiferent că în București a existat un „așezământ anatomic” modern ca orientare și utilare, în care a lucrat un savant de talie internațională cum era doctorul I. *Kopernicki*.

Sosit la redacție: 10 iunie 1967.

Bibliografie

1. M. GODYCKI: Sto lat antropologii Polskiej — Izydor Kopernicki, Wrocław, 1956;
2. I. KOPERNICZKI: O wodach mineralnych ksiestwa Moldawskiego, în *Tygodnik Lekarski*, 1855, nr. 6, 9, 10, 11 și 12;
3. Arhivele Statului București, fond. Minist. Instrucțiunii, dosar nr. 810/1865, f. 107—108;
4. Idem dosar nr. 582/1864, f. 525;
5. Ibidem. dosar nr. 810/1865, f. 15, și 28;
6. Ibidem, dosar nr. 127/1869; f. 814;
7. Ibidem, dosar nr. 734/1865, f. 27 și 80;
8. Ibidem, dosar nr. 382/1867, f. 346 și 376;
9. Ibidem, dosar nr. 383/1867, f. 512—515;
10. *Rocznik Towaryystwa Paryskiego Lekarski Polskich*, III. (1868), dasc. 1, p. 42;
11. M. GODYCKI, NOTALKA o stosunkach nancowych Izydora Kopernickiego z „Société d'Anthropologie de Paris”, în *Przeglad Antropologiczny*. XXV. (1960), p. 57—58;
12. I. KOPERNICKI și J. BERNARD DAVIS, On the strange peculiarities observed by a religious sect of moscovites called scoptsis, în *Journal of the anthropological Society*, 1870, p. CXXXI—CXXXV;
13. I. KOPERNICZKI: Über den Bau der Zigeunerschädel, în *Archiv für Anthropologie*, IV (1872), p. 267—324;
14. I. KOPERNICZKI: Sur la conformation des crânes bulgares, în *Revue d'Anthropologie*, IV (1875), p. 68—96; Articole pe această temă au fost publicate anterior de KOPERNICKI în revista *Tygodnik ilustrowany* (1873—1874);
15. Ibidem, dosar nr. 127/1869, f. 281; dosar nr. 1096/1871, f. 76;
16. *Przeglag Lekarski*, 1869, p. 404;
17. *Arh. Șt. Buc.*, fond. Min. Instr. Ibidem, dosar nr. 233/1869, f. 700;
18. Ibidem, dosar nr. 345/1870, f. 69;
19. Ibidem, dosar nr. 1790/1872, f. 144.